

ดอกบัวในป่าหิน : การสื่อพุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่*

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา**

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งอธิบายการสื่อพุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ เพื่อให้เข้าใจว่ากวีเหล่านี้ใช้ลีลาการสื่อพุทธธรรมอย่างไร แตกต่างจากกวีโบราณประการใดบ้าง ผลงานที่คัดเลือกมาศึกษา คือ กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับพุทธธรรม ได้แก่ กวีนิพนธ์ของท่านพุทธทาสภิกขุ อังคาร กัลยาณพงศ์ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศักดิ์สิทธิ์ มีสมสืบ ไพโรจน์ ภาวาม โทศล กลมกล่อม ชมจันทร์ และ แร่คำ ประโดยคำ

พุทธธรรมในฐานะแรงบันดาลใจ และเนื้อหาของกวีนิพนธ์ไทย

พุทธธรรมถือเป็นอิทธิพลสำคัญที่สุดประการหนึ่งของการรังสรรค์วรรณคดีไทยแต่โบราณกาล ไม่เพียงแต่กวีจะมีพุทธธรรมเป็นความคิดพื้นฐานในการมองโลกและชีวิต แต่กวีไทยยังได้ใช้ ชาดก ในพระพุทธศาสนาเป็นเนื้อหาสร้างสรรค์วรรณคดีไทยรูปแบบต่าง ๆ

กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงจากกวีนิพนธ์โบราณอย่างต่อเนื่อง แม้กวีร่วมสมัยจะมีพันธกิจแตกต่างไปจากกวีโบราณหลายประการ โดยเฉพาะในแง่ของการเป็นผู้นำความคิดแก่สังคม และสะท้อนปัญหาสังคมในมิติต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง แต่เมื่อพิจารณาอย่างถ่องแท้ จะพบว่าแท้จริงแล้ว ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอันหลากหลายรวดเร็วของสังคม รวมทั้งความผันแปรไปของ ‘ชนบ’ วรรณศิลป์สมัยใหม่ พุทธธรรมก็ยังคงเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่ทรงอิทธิพล และเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาอันปรากฏในงานของกวีร่วมสมัยจำนวนมาก

การสื่อพุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยโบราณ ไม่ว่าจะเป็นในวรรณคดีคำสอน วรรณคดีพุทธศาสนา วรรณคดีนิทาน วรรณคดีการแสดง วรรณคดีนิราศและเพลงยาว มักจะเป็นการสั่งสอนเรื่องกรรม หรือกฎแห่งกรรม หรือสอนหลักธรรมในการปฏิบัติตนในแง่ของจริยธรรมผ่าน

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่าง พ.ย. ๕๒ ถึง ต.ค. ๕๓

** สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

อ.บ. (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) จุฬาฯ

M.Litt (English Studies) Edinburgh

Ph.D. (Thai Literature) London

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตัวละคร มิได้มีการสื่อความคิดเห็นส่วนตัวของกวี หรือความพยายามจะมุ่งตีความพุทธธรรม เพื่อสื่อสารแก่ผู้อ่าน

พุทธธรรมจึงดูเหมือนว่าดำรงอยู่ในฐานะเป็นกรอบความคิด และอิทธิพลในการ รังสรรค์งาน แต่มิได้เป็น ‘สาร’ สำคัญที่กวีมุ่งเน้นจะสื่อกับผู้อ่านโดยตรง^๑

เมื่อได้วิเคราะห์การดำรงอยู่ของพุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่แล้ว เราอาจจะ สรุปลักษณะสำคัญที่เปลี่ยนแปลงไปจากขนบวรรณคดีโบราณ ดังนี้

๑. พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่มีการ ‘ตีความ’ และอธิบายธรรมะจาก ทศนะของกวี

ใน ชักม้ามัชฌิมเมือง ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ มีการนำเสนอพุทธธรรมผ่านการ ตีความเรื่อง รามเกียรติ์ อันเป็นเนื้อเรื่องของจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างน่าสนใจยิ่ง

กวีได้พยายามเปรียบและตีความให้ผู้อ่านเข้าใจปริศนาธรรมที่แฝงเร้นอยู่ในตัวละคร สำคัญในเรื่องโดยใช้กรอบความคิดพุทธธรรมอย่างชัดเจน เช่น การอธิบายความหมายของสีดา ว่าเป็นประตูดิจิต อันเป็นปัญญาบริสุทธิ์ที่ดำรงอยู่ภายใน

สีดาคือสิ่งสร้าง	สมบูรณ์
เติบโตปฐพีพูน	พิสุทธ์แผ้ว
ชนกพ้อฝากฝังมูล	ดินหมก
จวบลิบหกลีบแคล้ว	คลาดไคลรัาศี
มีบัวบานเบิกห่ม	ห้ององค์
ผุดเฉพาะผู้เพียรผจง	จึ่งแผ้ว
พบพระพิสุทธ์ทรง	เสาวภาคย์ นีพ้อ
คือจิตในจิตแก้ว	เกิดได้โดยตน
พลพรรคพรั่งพร้อมแท้	แทนชบวน
คือปิตธิธรรมอวล	เอิบเอื้อ

^๑ ดูรายละเอียดใน สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ ผลงานวิชาการ และศูนย์ภาษาและวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๐-๒๒๔.

คืนเข้าพระนครหวน	หันสู่ โลกแฮ
คือทอดสังข์ธรรมเกื้อ	แก่ผู้เพียรธรรม
คิดตำมองตำไต้	ตำเห็น
คือชนกหอนบำเพ็ญ	พรตแผ้ว
ประพุดสีลวงกามเป็น	เช่นปู ฤษุนพ้อ
ครันลูกเติบโตแล้ว	ลวงเข้าคีนนคร ^๖

กวีได้พยายามตีความกำเนิดของสิตาในแง่ของพุทธปรัชญา โดยจับเนื้อหาสำคัญในตอนทีสิตาเกิดจากการเลี้ยงดูของพระฤๅษีที่นางมาฝังไว้ในดิน โดยมีดอกบัวทองรองรับ หุ้มห่อนางไว้นานถึง ๑๖ ปี และพระฤๅษีได้มาค้นหานางด้วยการใช้คินไถ แล้วอัญเชิญนางกลับสู่กรุงมถิลา

กวียังได้แสดงทัศนะวิจารณ์ต่อไปว่าการตีความเหตุการณ์นี้จะขึ้นอยู่กับจิตของผู้พิจารณา ผู้มีจิตสูงย่อมคิดไปในทางกุศล ผู้มีจิตต่ำย่อมคิดไปในทางอกุศล เพราะสิ่งทั้งหลายย่อมมีความเป็นคู่ ดีชั่วถูกผิดอยู่ร่วมกัน การค้นพบสังฆธรรมนั้นผู้บำเพ็ญต้องเจริญสติด้วยความเพียรยิ่ง จึงจะเกิดปัญญาแยกแยะสิ่งสมมติออกจากสังขะ และสามารถเข้าถึงความจริงแท้ได้อย่างแจ่มแจ้งได้

นอกจากจะอธิบายตีความเรื่องสิตาแล้ว กวียังตีความทศกัณฐ์ ในฐานะเป็นตัวแทนของต้นหาความทะยานอยาก อันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ตามพุทธปรัชญา

องค์พระศัพทภัทรเพียง	ตัณหา
ก่อเหตุส่งผลพา	ทุกข์พ้อง
ยี่สิบหัตถ์อุปรา-	ทานปาย
สร้างภพสร้างชาติต้อง	ต่อร้ายเลวตาม
ความเกิดบังเกิดขึ้น	คราใด
เป็นทุกข์ทุกทีไป	กว่าเปลื้อง
ความเกิดย่อมเกิดใน	ขณะจิต
ปรุ้งแต่งกิเลสเรื่อง	เล่าห์เพียงกุมภันท์

^๖ เวนวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, ชักมัวชมเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์การเวก, ๒๕๒๐), หน้า ๒๓-๒๖.

ต้นทวาราคะด้วย	สีดา
โอรสเกลียดพาพวงษา	สุดสิ้น
หลงผิดพร่องสัตยา	เลื่อมยุติ - ธรรมพ้อ
สิบพักตร์พันพักตร์ตื่น	ดับด้วยความหลง ^๗

กวีเปรียบเทียบทศกัณฐ์ซึ่งเป็นตัวแทนของอธรรมในเรื่องรามเกียรติ์ว่าเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์และยี่สิบมือของทศกัณฐ์คืออุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นอันเป็นเหตุให้สร้างภพชาติ เกิดความทุกข์อันเป็นสังสารวัฏไม่มีที่สิ้นสุด และทศกัณฐ์ก็ถูกกิเลสความหลงผิดนำพาไปสู่ความพินาศในที่สุด

แม้ว่าเรื่องรามเกียรติ์จะมีได้เป็นเรื่องที่มีแนวคิดพุทธปรัชญาเป็นพื้นฐาน แต่กวีก็ได้พยายาม 'เล่าเรื่อง' รามเกียรติ์ ในลักษณะของการอธิบายพุทธธรรมอันสามารถตีความได้จากเนื้อเรื่องและตัวละครสำคัญ

แนวคิดสำคัญในรามเกียรติ์คือ ธรรมะย่อมชนะอธรรม เป็นแนวคิดที่กวีนำมาขยายความตามกรอบความคิดของพุทธธรรม คือเป็นการต่อสู้ระหว่างปัญญากับอวิชา เพื่อให้บรรลุถึงความหลุดพ้น อันบริสุทธิหมดจดสิ้นเชิง คือการที่พระรามพระลักษมณ์ต้องรบกับทศกัณฐ์เพื่อให้ได้สืตกลับคืนมา

สำแดงเดชกระเดื่องพร้อม พลราม	
พระลักษมณ์พลลิงตาม	ปิดตื่น
สัมมาทิษฐิความ	เห็นชอบ
ธงแห่งชัยฉาบพื้น	พัดปลิวเพลงชัย
ได้แก้วคืนแก้วสู่	ทรวงศรี
พระแม่สีดาลี-	ลาศห้อง
สีดาสูรามปรีดี	ปราโมทย์
เสียงสัตย์พิสุทธืพ้อง	ผ่องพันเพลิงพลัน ^๘

กวีได้อธิบายการกลับคืนมาของสีดาว่าเปรียบเทียบเหมือนการได้บรรลุถึงวิมุตติของจิต ซึ่งกวีได้อธิบายอย่างพิสดารตามหลักพุทธธรรมด้วยว่า การบรรลุวิมุตตินี้มีหลากหลายชั้น

^๗ อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๓.

^๘ อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๕-๑๔๖.

ทั้งวิมุตติชั่วคราว และถาวร ซึ่งล้วนต้องใช้ปัญญาและวิริยะอย่างยิ่งยวดที่จะบรรลุถึงวิมุตติ และรักษาตลอดจนบำเพ็ญให้สมบูรณ์พร้อมถึงจุดสูงสุดอันจะไม่กลับกลายเป็นอื่นอีกได้

กวีอธิบายชัยชนะของพระรามที่ได้สืดากลับมาสวมดังปรารถนาว่าเป็นการใช้ ‘วิชาดับอวิชา’ ซึ่งเป็นการอธิบายตามแนวคิดพุทธธรรมอย่างชัดเจน

จะเห็นได้ว่ากวีใช้การตีความเรื่องรามเกียรติ์มาเป็นสื่อในการอธิบายธรรมะอันเป็นทั้งหลักพุทธธรรมและเป็นทัศนคติการมองเรื่อง รามเกียรติ์ ของกวีอย่างแยบคาย

อังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นกวีอีกผู้หนึ่งซึ่งสื่อสารพุทธธรรมด้วยการอธิบายความและตีความอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน ด้วยอังคารเป็นกวีที่รักและเห็นคุณค่าธรรมชาติอย่างลึกซึ้งจึงใช้สภาพธรรมชาติที่ตนพิจารณาอยู่เสมอมาเป็นเครื่องมือสื่อพุทธธรรม และอธิบายขยายความในเชิงเปรียบเทียบ เช่น ใน บางกอกแก้วกำศรวล มีการอธิบายตีความธรรมะที่เชื่อมโยงกัน คือ การเข้าถึงไตรลักษณ์ จะนำไปให้มนุษย์เข้าถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน ความสันโดษ ความเมตตา และความยุติธรรม

กาลก่อนทรายนี้ไซ้	ภูผา
สูงลิ่วสลายลงมา	บันม้วย
ไตรลักษณ์ย่อยปรัชญา	ใหญ่ยิ่ง
รุ่มอ่อมอ่อมเป็นด้วย	เด่นพันปรุพี ๑
ลูลิตินี่สิ่งน้อย	กระจริด
แต่ตั้งสันโดษชนิด	อ่อมกล้า
ฤาเคยแบ่งอิทธิฤทธิ์	ทำใหญ่
ทั้งที่อาจกลบหน้า	ทั่วฟ้าจมงขลัง ๑
ปลั่งดินทรายร่วมให้	ปรุพี
กว้างใหญ่รับชีวี	ทั่วหน้า
เมตตาอย่างไม่มี	อคติ
แม้แต่เลือดต่ำช้า	ช่วยไว้หลากหลาย ๑
สกุลสัตว์ร้ายห้ามเหยีย	กึ่งถือ กิติ
ภาคแผ่นดินบ่อถือ	ต่ำช้า

เหยียบย่ำอยู่ไปฤฯ
ชูช่วยไว้เสมอหน้า

ด่าว่า
แนไชรยุดิธรรมา^๕

กวีได้นำธรรมชาติคือทรายมาอธิบายเรื่องของไตรลักษณ์ว่า ทรายเกิดจากการป่นสลายจากหินผาอันเคยเป็นภูเขาสูงใหญ่ แต่เมื่อสูญสลายเป็นเม็ดทรายตามกฎแห่งไตรลักษณ์แล้ว ทรายก็เป็นตัวแทนของความอ่อนนุ่มต่อมตน

ฐลิตินั้นก็เช่นเดียวกัน ปรากฏเป็นสิ่งเล็กน้อยอันดูเสมือนจะไร้ค่า แต่ฐลิตินี้ก็มีความอ่อนนุ่มต่อมตนดุจเดียวกับทราย จึงไม่เคยแสดงอิทธิฤทธิ์ ทั่วทั้งดินสามารถกลบหน้าสัตว์ทั้งปวงได้ทั้งหมด ดินจึงเป็นเสมือนความสันโดษอันประกอบด้วยความอ่อนนุ่ม

ทั้งฐลิตินและทรายรวมกันสร้างพื้นปฐพีแก่โลก เป็นที่รองรับสรรพสิ่งสรรพชีวิตทั้งหลายไม่เลือกหน้า ปราศจากอคติ จึงเปรียบเหมือนเมตตาอันไม่มีประมาณ ดังนั้นปฐพีจึงนุ่มรับยอมรับชีวิตทั้งหลายอย่างเท่าเทียมกัน เป็นตัวแทนแห่งความยุติธรรมอันบริสุทธิ์ ปราศจากอคติใด ๆ

นอกจากนี้ อังคาร กัลยาณพงศ์ ยังได้พยายามอธิบายความหมายของสวรรค์ ตามทัศนะของตนซึ่งปรากฏทั้งใน ลำนำภูกระดึง และ บางกอกแก้วกำศรวล

สรวงสวรรค์นั้นอยู่ไหน กู่ขวัญอันเรื่องรอง	อยู่ที่วางใจถูกต้อง อย่าข้องข้ายแรวนรगत
สรวงสวรรค์นั้นอยู่ฟ้า อยู่ที่วางดวงใจ สามัญก่อนเปลืองวิสัย กู่มิ่งขวัญอย่าข้อง	ดินใด ดังฤฯ ถูกต้อง สรรพตำ ข้ายแรวนรगत ^๖
นั่นเมืองแมนแมนเอื้อม ทั้งอย่ายึดดาวดึงส์ สวรรค์สถิตที่ไหนจึง สถิตที่วางจิตไว้	มือถึง ป่วยไซร์ สูงส่ง ถูกต้องวิเศษเสมอ ^๗

^๕ อังคาร กัลยาณพงศ์, บางกอกแก้วกำศรวล, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๓๔), หน้า ๒๙๖.

^๖ อังคาร กัลยาณพงศ์, ลำนำภูกระดึง, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๓๔), หน้า ๒๖๔.

^๗ อังคาร กัลยาณพงศ์, บางกอกแก้วกำศรวล, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๓๔), หน้า ๓๐๖.

กวีได้ให้คำจำกัดความของสวรรค์และการเข้าถึงสวรรค์ว่าอยู่ที่ ‘การวางใจถูกต้อง’ ซึ่งหมายถึงการอบรมจิตให้ดำรงมั่นอยู่ในปัญญา ซึ่งจะสร้างให้เกิดสุขอันจริงแท้ ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับเวรเวียนสู่ความทุกข์เดือดร้อนหรือนรกหรืออกุศลอีกต่อไป

จะเห็นได้ว่ากวีแสดงทัศนะอย่างแจ่มชัดว่าสวรรค์ตามความเชื่ออันแบ่งเป็นหลายชั้นนั้น แม้จะเป็นสิ่งพึงปรารถนา แต่ก็มีคุณค่าด้อยกว่าการอบรมจิตให้มีปัญญา ยิ่ง เพราะกวีกล่าวไว้ชัดเจนว่า ไม่ควรยึดถือหรือปรารถนาแม้สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ‘ทั้งอย่ายึดดาวดึงส์ ปวยไซร์’ กวีได้อธิบายว่าสวรรค์ที่ ‘สูงส่ง’ กว่าสวรรค์ดาวดึงส์นั้น คือ สวรรค์อันเกิดจากการอบรมปัญญาอบรมจิต จนหมดจดจากกิเลสทั้งปวง อันหมายถึง การบรรลุนิพพาน

ดังนั้นในนัยข้างต้นนี้เท่ากับกวีได้ตีความสวรรค์ให้หมายถึง คุณธรรมแห่งจิตอันสูงส่งงดงามอันพึงเป็นที่หมายของผู้เจริญปัญญา ซึ่งทำให้สวรรค์มีความหมายมากกว่าสถานที่แห่งการเสวยสุขทั้งหลายอันเป็นที่พึงปรารถนาของมนุษย์ผู้รักสุขเกลียดทุกข์ทั้งปวง

ใน หัวข้อธรรมในคำกลอน ของท่านพุทธทาสภิกขุ อาจถือได้ว่าเป็นกวีนิพนธ์ที่อธิบายตีความธรรมะเป็นสาระสำคัญที่สุดเพราะเป็นจุดประสงค์สำคัญของกวีผู้รจนางานในฐานะพระเถระผู้ประกาศในบทนำว่าต้องการให้ผู้อ่าน

“...แล้วได้รสแห่งพระธรรมต่ำอารมณ์ ที่อาจบ่มเบิกใจให้เจริญ
ให้นิสัยเปลี่ยนใหม่จากก่อนเก่า ไม่ซึมเศร้าสุขสง่าน่าสรรเสริญ”

ดังนั้นท่านพุทธทาสภิกขุ จึงใช้กวีนิพนธ์เป็นสื่ออธิบายธรรมะอย่างกว้างขวางชัดเจน ทั้งธรรมะในระดับโลกียธรรมและโลกุตตรธรรม

ในบท จิตลู่ถึง พุทธ-ธรรม-สงฆ์ ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายความหมายอันลึกซึ้งของการเข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันหมายถึง การเข้าถึงหรือยึดถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ตามหลักปฏิบัติแห่งผู้ประกาศตนเป็นพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

จิตลู่ถึงพุทธ-ธรรม-สงฆ์

จิตลู่ถึง	พุทธ ธรรม สงฆ์	อย่างแรงกล้า
นั้นซึมซาบ	สุญญตา	สว่างไสว
ในสุญญตา	มีกรุณา	เต็มสุดใจ
แต่ผู้ให้	และผู้รับ	กลับไม่มี

กรุณา	ที่เป็นตัว	สุญญตา
คือมหา	อุเบกขา	วิสุทธิศรี
ใครเห็นชัด	เหลือจะจัด	ว่าชั่วหรือดี
เขาเห็นพุทธ-	มณฑลที่	ในกายตน
ดั่งนั้นจัด	ให้มหา	อุเบกขา
นำวิญญาณ์	สู่วิมุตติ	วิสุทธิผล
ดวงประทีป	แห่งปัญญา	ถ้าเต็มพล
ย่อมเต็มล้น	ด้วยมหา	กรุณา ^๕

ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายความหมายเชิงโลกุตตรธรรมของจิตที่เข้าถึงพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นจิตที่เข้าถึงสุญญตาหรือความว่าง และในสุญญตานั้นมีกรุณา และ
อุเบกขา อันเป็น มหากรุณา และมหาอุเบกขา

ในคำอธิบายนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุได้แสดงให้เห็นความลุ่มลึกของความหมายแห่ง
การเข้าถึงรัตนตรัย ว่าหมายถึงการเข้าถึงหัวใจพุทธศาสนา คือ สุญญตา ด้วย

ในบท การปิดทอง ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายความหมายของการปิดทองในรูปของ
การบำเพ็ญกุศลที่จริงแท้ว่าหมายถึง การประพฤติธรรมอย่างพร้อมมูลอยู่ทุกขณะด้วยความ
ศรัทธาอันแน่นต่อพระธรรม เพื่อสร้างสุขอันถาวรคือสิ้นจากทุกข์ หรือความว้าวุ่น
ในสังสารวัฏ

การปิดทอง

การปิดทอง	ต้องหมายถึง	ความสมัคร
ประพฤติธรรม	พร้อมรัก	ตามที่สอน
เพื่อบูชา	เต็มความรัก	ประจักษ์ตอน
ยามม้วยมรณ์	หรือยังอยู่	ดูเหมือนกัน
สุขจะเกิด	ทั่วกัน	นั้นยืนยาว
ทุกเหตุการณ์	ทุกทุกภพ	ประสยสันต์
เพราะเหตุที่	มีธรรม	ประจำวัน
ประพฤติกัน	อย่างกะซอง	ที่ต้องกิน

^๕ พุทธทาสภิกขุ, หัวข้อธรรมในคำกลอน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๘๗.

ผิดจากนี้	มีแต่	จะงายงม
ดูไม่สม	ตามส่วน	ที่ควรถวิล
ปิดทองนอก	ได้ความงาม	ตามระบิล
ปิดทองใน	ใจล้น	ความว้ายเวียนฯ ^๕

การอธิบายความหมายเชิงโลกุตระของการปิดทองอันเป็นรูปแบบของการบำเพ็ญกุศลที่นิยมปฏิบัติในหมู่พุทธศาสนิกชนอย่างกว้างขวางนั้น เป็นทั้งการสอนธรรมะและเป็นการชี้ทางความคิดของกวีในฐานะพระเถระ ท่านพุทธทาสภิกขุเน้นให้เห็นว่า การปฏิบัติบูชาคือการประพฤติปฏิบัติธรรมตามที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนย่อมมีคุณค่าถูกต้องกว่าการถวายอามิสบูชา ซึ่งหมายถึงการปิดทองพระพุทธรูปอย่างที่นิยมประพฤติปฏิบัติกันแพร่หลาย

ดังนั้นท่านพุทธทาสภิกขุจึงกล่าวย้ำให้เข้าใจว่าการมี ‘ธรรมประจำใจ’ คือ ประพฤติถูกต้องตามธรรมอยู่ตลอดเวลา ให้เหมือนกับการบริโภคอาหารเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้นั้น คือเป็นการปิดทองในใจอันสูงส่งกว่าการปิดทองนอก เพื่อหวังอามิสสุขอันไม่จีรัง

๒. พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่เป็นการอธิบายพุทธธรรมทั้งในแง่ศาสนาและปรัชญา

นอกจากใน ชักมำชมเมือง แล้ว เยาวรัตน์ยังอธิบายตีความพุทธธรรมผ่านการพิจารณาธรรมชาติอย่างหลากหลายใน เพลงขลุ่ยผิว อันเป็นกวีนิพนธ์ที่นำเสนอผ่านสื่อ ๒ ประการ คือ ภาพถ่ายธรรมชาติอันวิจิตร และตัวบทกวีนิพนธ์อันมีนัยสัมพันธ์กับภาพนั้น จึงกล่าวได้ว่ากวีนิพนธ์เล่มนี้เป็นการสื่อสารสำคัญของ ธรรมะคือธรรมชาติ อันเป็นอิทธิพลความคิดสำคัญของท่านพุทธทาสภิกขุที่เยาวรัตน์ได้รับมาใช้สร้างสรรค์งาน

เนื้อหาส่วนใหญ่ของ เพลงขลุ่ยผิว เป็นการพิจารณาธรรมชาติอย่างประณีตแยกคายเพื่อสื่อสารอันสัมพันธ์กับพุทธปรัชญาที่กวีพยายามอธิบายตีความ เช่น การอธิบายมโนทัศน์สำคัญ เรื่อง จิตกับวัตถุ ว่าสิ่งใดเป็นตัวกำหนดชีวิตและการรับรู้

กำหนดดินหินผาอย่าให้เคลื่อน
กำหนดเดือนดาวตะวันให้ผันผ่าน
กำหนดน้ำน้ำไหลในแก่งธาร
กำหนดไม้ให้บานตามฤดู

^๕ อ่างแก้ว, หน้า ๑๕๗.

กระทั่งดินหินผาไม้คลาเคลื่อน
กระทั่งเดือนดาวตะวันผ่านผันอยู่
กระทั่งน้ำน้ำไหลในคลองคู
กระทั่งไม้ถึงฤดูก็รู้บ้าน

ใครกำหนดใครกันกระนั้นหรือ
จิตเราคือตัวกำหนดกฎประสาน
หรือสิ่งนั้นมันกำหนดตามกฎกาล
จิตพลอยพาลรู้เห็นตามเป็นไป
ที่แท้ต่างตั้งกฎกำหนดกัน
สิ่งนั้นนั้นกำหนดจิตรู้คิดได้
จิตรู้ปรับสรรพสิ่งตามจริงไซ้
ต่างปรับแปรแก้ไขให้แก้กัน^{๑๑}

กวีใช้กลวิธีการตั้งคำถามและตอบคำถามเพื่อเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับวัตถุหรือโลกภายนอก และเริ่มต้นด้วยการพรรณนาภาพธรรมชาติอันได้แก่ ดินหินผา เดือนดาวตะวัน สายน้ำ และดอกไม้ อันสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลง และการรับรู้ของจิตที่สัมผัสธรรมชาตินั้น

ท้ายที่สุดกวีได้ให้คำตอบที่ชัดเจนว่าจิตกับวัตถุมีความสัมพันธ์กัน ‘ต่างตั้งกฎกำหนดกัน’ และ ‘ต่างปรับแปรแก้ไขให้แก้กัน’

คำตอบที่กวีให้นี้ถูกต้องตรงตามหลักพุทธธรรมคือหลักปฏิจจนสมุปบาท หรือหลักอิทัปปัจจยตา อันเป็นหัวใจสำคัญของพุทธศาสนา ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงในฐานะเป็นกฎธรรมชาติหรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา^{๑๒}

นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับวัตถุแล้ว กวียังได้ขยายความอธิบายหลักปฏิจจนสมุปบาทในกรอบความคิดที่กว้างขวาง รวมสรรพสิ่งในจักรวาลเข้าอยู่เป็นหนึ่งเดียวเพื่ออธิบายความสัมพันธ์อิงอาศัยกันของสรรพสิ่งทั้งมวลและยังได้กล่าวข้ามจากชีวิตและวัตถุไปสู่มิติของกาลเวลาอันสัมพันธ์กับชีวิตและสรรพสิ่งอย่างแนบแน่นในฐานะผู้สร้างและผู้ทำลาย

^{๑๑} เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, เพลงขลุ่ยผิว, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพฯ : สารคดี, ๒๕๓๕), หน้า ๓๔.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๗๙-๑๔๒.

กวีได้พรรณนาภาพของหนอนที่กินใบไม้อันเป็นการให้ภาพของวัฏจักรแห่งชีวิตอันดูจะเล็กน้อย แต่มีนัยกว้างขวาง

เนียนนุ่มหุ้มห่อละอออ่อน
ชุกซอนพอนหาอาหาร
เหยียดหยัดอิริยาอาการ
ประสานกลมกลืนตื่นตาซดา
สรรพสิ่งเกี่ยวพันกันหมด
น้ำหยดกระเทือนเวหา
เด็ดไม้กระเทือนดารา
ยอดหญ้าหยั่งถึงสมุทรไท
ขณะหนึ่งถึงอีกขณะหนึ่ง
ลึกซึ่งสัมพันธ์หวั่นไหว
คือองค์เอกภพอำไพ
ยิ่งใหญ่ในสิ่งเล็กน้อย
ไปเกิดไปหาอาหาร
ดื่มกินจักรวาลให้อร่อย
ในท่ามกลางกาลผันคล้อย
จักรวาลค่อยค่อยกินเรา^{๑๑}

กวีได้ใช้ดิพจน์อันงดงามมาอธิบายความสัมพันธ์อันอาศัยกันของสรรพสิ่งคือ น้ำหยดกระเทือนเวหา เด็ดไม้กระเทือนดารา ยอดหญ้าหยั่งถึงสมุทรไท คำอธิบายนี้เป็นทั้งคำอธิบายเชิงวิทยาศาสตร์และเชิงปรัชญาที่ทำให้เราพยายามใช้ความคิดไตร่ตรองอย่างลึกซึ้งเพื่อให้เข้าใจสารที่กวีพยายามจะสื่อผ่านภาพพจน์และลีลาภาษา

การอิงอาศัยกันตามหลักปฏิจสุมุบาท หรืออิทัปปัจจยตา เป็นการอธิบายอันกว้างขวางแต่ก็มีผู้คิดเข้าใจแต่ในกรอบของการเกิดของกิเลสและการดับกิเลสอันเป็นสาระสำคัญของพุทธธรรมในแง่ของศาสนา แต่คำอธิบายขยายความของกวีในกวีนิพนธ์ทั้ง ๒ บทข้างต้นเป็นการอธิบายให้เกิดความเข้าใจ และมโนทัศน์ในการดำรงชีวิตอันเป็นสากล อันเป็นความลึกซึ้งแก่ภูมิปัญญาในแง่ของพุทธปรัชญา

^{๑๑} เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, เพลงขลุ่ยผิว, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : สารคดี, ๒๕๓๕), หน้า ๓๗.

ลักษณะดังกล่าวนี้จะทำให้กวีนิพนธ์ไม่เป็น ‘คำสอน’ โดยตรง แต่เป็นการสื่อทัศนะ และวิถีคิดอันเอื้อต่อการเพิ่มพูนปัญญา อันไม่ขึ้นต่อศรัทธาและความเชื่อในฐานะเป็นคำสอน ของศาสนา

นอกจากกวีนิพนธ์ ๒ บทนี้แล้ว กวียังได้อธิบายทฤษฎีแห่งความขัดแย้งว่าเป็นสาเหตุ แห่งการเปลี่ยนแปลง ทำให้สรรพสิ่งดำรงอยู่ได้

ความขัดแย้งย่อมดำรง
ย่อมคงอยู่ในสิ่งใหม่เก่า
ค่อยคลี่คลายเคลื่อนเสมือนเงา
ผสานเข้าเป็นสิ่งใหม่เสมอมา
ทุกสิ่งมีความตรงข้ามอยู่
คือคู่ขัดแย้งในแหล่งหล้า
สิ่งหนึ่งอุบัติพัฒนา
สิ่งหนึ่งย่อมล้าเสื่อมไป
สิ่งหนึ่งอยู่เหนือสิ่งหนึ่ง
มันจึงดำรงอยู่ได้
แรงตกแรงดันทานไว้
อาศัยซึ่งกันและกัน
โลกนี้มีความขัดแย้ง
เป็นแรงให้โลกหมุนนั้น
เกิดดับต่อเนื่องเนื่องนั้นต์
ผลักดันสรรพสิ่งดำรง^{๑๑}

เราจะเห็นได้ว่ากวีได้พยายามอธิบายทั้งกฎไตรลักษณ์ และอิทัปปัจจยตา ในลีลาภาษา สมัยใหม่และพิจารณาหลักธรรมอันสำคัญทั้งสองประการนี้ในมิติเชิงปรัชญา ทำให้เข้าใจสภาพ การสืบทอดของวัฏจักรของโลกหรือของสังสารวัฏในกรอบความคิดแบบวิทยาศาสตร์อันอาศัย การสังเกตพิจารณาสรรพสิ่งอย่างรอบด้าน แม้จะอธิบายด้วยภาษาสมัยใหม่ กวีก็ยังคงรักษา ภาษาสำนวนอันสื่อหลักพุทธธรรมที่แจ่มชัดคือ ‘อาศัยซึ่งกันและกัน’ และ ‘เกิดดับต่อเนื่อง เนื่องนั้นต์’ อันช่วยให้กวีสามารถสื่อสาระสำคัญแห่งพุทธธรรมในเชิงปรัชญาได้อย่างกลมกลืน

^{๑๑} อ้างแล้ว, หน้า ๘๐.

ใน หัวข้อธรรมในคำกลอน ของท่านพุทธทาสภิกขุ มีกวีนิพนธ์หลายบทที่ สื่อสาร พุทธธรรมทั้งในแง่ศาสนาและปรัชญา เพื่อเน้นให้ผู้อ่านพิจารณาข้อธรรมอย่างประณีตลึกซึ้ง เทียบเคียงกับปรากฏการณ์ที่ได้พบเห็น เช่น ในบท เสียงขลุ่ยกลับมากอไผ่ กวีได้อธิบายความ สัมพันธ์ระหว่างโลกียะกับโลกุตตระหรือ ความวุ่น กับ ความว่าง ด้วยความเปรียบอันงดงามชัดเจน

เสียงขลุ่ยกลับมากอไผ่

‘เสียงขลุ่ยหวาน	กลับมา	หากอไผ่’
จงคิดให้	เห็นความ	ตามนี้หนอ
ว่าไผ่ลำ	ตัดไป	จากไผ่กอ
ทำขลุ่ยพอ	เป่าได้	เป็นเสียงมา
เสียงก็หวาน	กลับมา	หากอไผ่
เป่าเท่าไร	กลับกัน	เท่านั้นหนา
เหมือนไอน้ำ	จากทะเล	เป็นเมฆมา
กลายเป็นฝน	กลับมา	สู่ทะเล
เหมือนต้นหา	พาคณ	ต้นพิภพ
พอลิ้นฤทธิ์	ก็ตระหลบ	หนทางเห
วิ่งมาสู่	แดนวิสุทธ์	หยุดเกร
ไม้เลล	ไกลไป	ที่ไหนเลย
‘อันความวุ่น	วิ่งมา	หากความว่าง’
ไม่มีทาง	ไปไหน	สหายเอ๋ย
ในที่สุด	ก็ต้องหยุด	เหมือนอย่างเคย
ความหยุดเลย	เป็นเนื้อแท้	แก่ธรรมแล้ว ^{๑๔}

ความสัมพันธ์ระหว่างโลกียะกับโลกุตตระที่กวีเปรียบให้เห็นนั้น คือเสียงขลุ่ยอัน ไพเราะเสนาะหวานย่อมหวานกลับไปสู่ต้นตอคือกอไผ่ได้ ดุจเดียวกับไอน้ำจากทะเลกลายเป็น เมฆ หลังเป็นฝนโปรยปรายกลับคืนสู่ผืนทะเล

กวีชี้ให้เห็นว่าต้นหาหรือความทะยานอยากเป็นผู้นำพาจิตมนุษย์ให้วนเวียนอยู่ในภพ ต่างๆ ในสังสารวัฏ แต่ท้ายที่สุดแล้วมนุษย์ย่อมกลับสู่ ‘ความวิสุทธ์’ อันเป็นต้นกำเนิดเดิม

^{๑๔} พุทธทาสภิกขุ, หัวข้อธรรมในคำกลอน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๕๕.

ทัศนะดังกล่าวนี้เป็นทัศนะอันปรากฏในพุทธปรัชญาว่าจิตเดิมแท้ของมนุษย์นั้นเป็น ‘ประภัสสร’ คือ สว่างใสบริสุทธิ์ แต่ที่เศร้าหมองเพราะมีกิเลสเข้าครอบงำ ดังนั้นหน้าที่ของชาวพุทธคือการใช้ปัญญาพิจารณาจนสามารถพัฒนาจิตให้กลับเข้าสู่สภาพประภัสสรอันเป็นสภาพที่แท้จริงของจิตนั่นเอง

ในพระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๒ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ปรากฏพระพุทธพจน์ ดังนี้

[๕๐] ดูกรภิกษุทั้งหลาย จิตนี้มืดมัว แต่ว่าจิตนั้นแลเศร้าหมอง ด้วยอุปกิเลสที่จรมา ฯ

[๕๑] ดูกรภิกษุทั้งหลาย จิตนี้มืดมัว และจิตนั้นแล พันวิเศษ แล้วจากอุปกิเลสที่จรมา ฯ

[๕๒] ดูกรภิกษุทั้งหลาย จิตนี้มืดมัว แต่ว่าจิตนั้นแลเศร้าหมองแล้วด้วยอุปกิเลสที่จรมา บุคคลผู้มีได้สติ ย่อมจะไม่ทราบจิตนั้นตามความเป็นจริง ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า บุคคลผู้มีได้สติ ย่อมไม่มีการอบรมจิต ฯ

[๕๓] ดูกรภิกษุทั้งหลาย จิตนี้มืดมัว และจิตนั้นแล พันวิเศษแล้ว จากอุปกิเลสที่จรมา พระอริยสาวกผู้ได้สติแล้ว ย่อมทราบจิตนั้นตามความเป็นจริง ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า พระอริยสาวกผู้ได้สติ ย่อมมีการอบรมจิต ฯ^{๑๔}

พระพุทธพจน์นี้ยืนยันความเข้าใจในเรื่องจิตอันสามารถอบรมให้ ‘บริสุทธิ์’ ตามที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้พยายามอธิบายไว้ในกวีนิพนธ์อีกหลายบท

ในบท เสียงมือตบข้างเดียว ท่านพุทธทาสภิกขุได้พยายามอธิบายสภาวะแห่งจิตที่บรรลุถึงความว่างคือ การปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในอารมณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบ

เสียงมือตบข้างเดียว

มือฉันทบ	ข้างเดียว	ส่งเสียงลั่น
มือท่านตบ	สองข้าง	จึงดังได้
เสียงมือฉัน	ตั้งกอง	ทั้งโลกก็
เสียงมือท่าน	ตั้งไกล	ไม่ก็ว่า

^{๑๔} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๒๐ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๒ อังคุตตรนิกาย เอก-ทุก-ติกนิบาต, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๑๕), หน้า ๕.

เสียงความว่าง	ดังกลบ	เสียงความวุ่น
ทั้งมีคุณ	กว่ากัน	ทางสรรษา
เสียงสงบ	กลบเสียง	ทั้งโลกา
หูของข้า	ได้ยิน	แต่เสียงนั้น
เสียงของโลก	ดังเท่าไร	ไม่ได้ยิน
เพราะเหตุวิญ-	ญาณรับ	แต่เสียงนั้น
เป็นเสียงซึ่ง	ผิดเสียง	อย่างสามัญ
เป็นเสียงอัน	ดังสุด	จะพรรณนา
มือข้างเดียว	ตบดัง	ฟังดูเถิด
แสนประเสริฐ	คือจิต	ไม่ไผ่หา
ไม่ยึดมั่น	อารมณ์ใด	ไม่นำพา
มันร้องทำ	เย้ยทุกซ์	ทุกเมื่อเอ๋ย ฯ ^{๖๖}

กวีใช้ความเปรียบอันชวนให้พิจารณา คือ การเปรียบมือข้างเดียวที่ตบดัง ว่าเป็นจิตที่ปราศจากอุปาทาน คือไม่มีความยึดมั่นในอารมณ์ใด ๆ เมื่อเป็นจิตอันสงบบริสุทธิ์เช่นนี้จึงมีอำนาจอยู่เหนือความทุกข์ทั้งมวลได้อย่างเด็ดขาด

กวีอธิบายความเสริมให้เข้าใจว่าเสียงสงบหรือเสียงของความว่างนั้นดังกลบเสียงความวุ่น ซึ่งหมายถึงความสงบ เป็นพลังเป็นเสียงอันกลบเสียงทั้งโลกได้ซึ่งผู้อ่านอาจพิจารณาตีความได้ว่า ผู้พัฒนาจิตถึงที่สุดแล้วจะสามารถ ‘ปล่อยวาง’ ไม่รับรู้เสียงแห่งความวุ่นได้ด้วยมีสมาธิแน่วแน่นอยู่กับเสียงสงบ อันมีพลังครอบคลุมการรับรู้ทั้งหมด

จากตัวอย่างกวีนิพนธ์ที่ยกมาวิเคราะห์นั้นจะเห็นได้ว่า กวีทั้ง ๒ ท่านคือ ท่านพุทธทาสภิกขุ และเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้พยายามสื่อพุทธธรรมในแง่ของศาสนา หรือคำสอน และในแง่ของปรัชญา คือ การชี้แนะมโนทัศน์ และแนวคิดอันมุ่งเน้นการพิจารณาด้วยปัญญา ให้เกิดความลึกซึ้งและความเข้าใจอันกว้างขวางไปพร้อม ๆ กัน

^{๖๖} พุทธทาสภิกขุ, หัวข้อธรรมในคำกลอน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๕๕.

๓. พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่เป็นการสื่อพุทธธรรมเพื่อการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยเลือกมาศึกษาในงานวิจัยนี้กล่าวได้ว่า กวีไทยสมัยใหม่แม้จะมีได้มุ่งรจนา ‘คำสอน’ โดยตรง (ยกเว้นในกรณีของท่านพุทธทาสภิกขุในฐานะที่ครองเพศบรรพชิต) แต่เนื้อหาของกวีนิพนธ์จำนวนมากไม่น้อยเป็นการสื่อพุทธธรรมผ่านลีลาวรรณศิลป์อันหลากหลาย

ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ ว่า ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นพระเถระกวีผู้ส่งอิทธิพลความคิดอย่างสำคัญแก่กวีร่วมสมัย นอกจากแนวคิดสำคัญคือ ธรรมะคือธรรมชาติแล้ว ท่านพุทธทาสภิกขุยังเป็นพระเถระผู้มุ่งเน้นการประพฤติธรรมในชีวิตประจำวัน โดยเน้นความคิดเรื่องการทำงานคือการปฏิบัติธรรม ดังนั้นจึงเป็นการกำหนดการปฏิบัติธรรมให้เข้ามาเป็นส่วนสำคัญ ส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือฆราวาส

กวีนิพนธ์ของศักดิ์สิริ มีสมสืบ มีลักษณะของการสื่อพุทธธรรม ผ่านการพิจารณาชีวิตสังคมรอบข้างและมุ่งเน้นการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน กวีมีกล่าวถึง เด็ก พ่อแม่ ผู้ใหญ่ พระสงฆ์ ด้วยลีลาภาษาเรียบง่าย และจะเน้นการสื่อสารที่ชี้ให้เห็นคิดใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง

ในรวมบทกวี มีอนันต์สีขาว ศักดิ์สิริได้อธิบายปรัชญาการดำรงชีวิตด้วยการใช้ปัญญาเจริญสติในกวีนิพนธ์หลายบท เช่น ในบท หาบน้ำ กวีพรรณนาเปรียบเทียบการหาบน้ำของสาวน้อย ๒ คน ซึ่งมีความแตกต่างกันเพราะมีปัญญาต่างกัน

หาบน้ำ

สาวน้อยหาบน้ำ
เดินจำพรวดพรวด
ผ้าถุงพริ้วพริ้ว
ทอดน่องเนิบนาบ
เบนหาบเฉียงเฉียง
เบี่ยงไหล่ผอนผอน
ไม้คานอ่อนอ่อน
น้ำหนักคอนสองข้าง
หลังตรงเท้าอ่อน
ลานหย่อนเหยียบยาบ
สายหาบไกวไกว
กระแป๋งส่ายแกว่งแกว่ง
แต่น้ำเปี่ยมปริ่ม

เต็มอ้อมไม่กระฉอก
ไม่กระเพื่อมพันออกนอกกระเป๋

สาวหนึ่งหาบน้ำ
เดินจำเท้าหนัก
ออกแรงทักโหม
น้ำหนักโน้มสลบข้าง
หลังโกงแก่งก้าง
สองข้างแขนโกง
โค้งขึ้นคล่อมคาน
คานขนานสองบำ
หลังอ่อนเท้าแข็ง
สายแกว่งน้ำหก
ด้วยหนักไม่รู้ผ่อน
ไม่รู้อ่อนไม่รู้แข็ง
ไม่รู้แจ้งมาหาบน้ำ
ดวงจิตไม่รู้พิจารณา
ข่อมหนักหน่วงหนักหนากระนั้นแล^{๙๙}



จะเห็นได้ว่ากวีจงใจใช้ศัพท์ทางพุทธศาสนาอธิบายความผิดพลาดของสาวน้อยคนที่สองซึ่งไม่สามารถหาบน้ำได้ดี เพราะ ‘ไม่รู้แจ้งมาหาบน้ำ’ ‘ดวงจิตไม่รู้พิจารณา’ การไม่รู้แจ้งหรือ ไม่รู้พิจารณา นับเป็นศัพท์ที่ใช้ในบริบทของการอบรมภาวนาในพุทธศาสนา

ดังนั้นในกวีนิพนธ์บทนี้ กวีจึงสามารถสื่อความหมายได้ทั้ง ๒ นัย คือ ความหมายแรกเป็นการพิจารณาการหาบน้ำที่กวีได้พบเห็นจริง และความหมายที่สองคือ การหาบน้ำหมายถึงการดำรงชีพอยู่ในวัฏสังสาร ซึ่งถือเป็นภาระหนัก

อย่างไรก็ตาม การหาบน้ำซึ่งเป็นภาระหนักนั้น ถ้าผู้หาบเจริญสติมีปัญญา รู้ובายในการกระทำให้ถูกต้องย่อมได้รับความสำเร็จ และไม่เป็นการหนักจนเกินไป ดุจเดียวกับผู้ที่ยังต้องวนเวียนอยู่ในวัฏสังสาร หากประกอบด้วยการเจริญปัญญา ย่อมสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ต้องทนทุกข์เกินไป

^{๙๙} ศักดิ์สิริ มีสมสืบ, มือนั้นสีขาว (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ยามหนังสือ, ๒๕๓๑), หน้า ๖๘-๖๙.

การสื่อทศนะของกวีเช่นนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่ากวีพยายามชี้้นำความคิดให้ทุกคน เจริญสติในการดำรงชีวิตประจำวัน เพราะเป็นอุบายสำคัญที่จะทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่าง เป็นสุข หรือมีความทุกข์น้อยที่สุดในขณะที่ต้องวนเวียนอยู่สังสารวัฏ และยังไม่สามารถบรรลุ ถึงนิพพาน

นอกจากนั้น ในบท สวานน้อยในสวน ศักดิ์สิริยังได้เสนอทศนะแห่งการหมั่นพิจารณา ขำระจิตให้ผ่องใสเปรียบเทียบกับการดูแลพุ่มใบดอกไม้ในสวน

สวานน้อยในสวน

หมุ่มพุ่มไม้ใบ
งามใบไม้พุ่ม
ใบสวายสวายเป็นกลุ่มกลุ่ม
พุ่มละหลายหลายสี
ใบไม้สวายแต่ละกลุ่ม
มีใบเสียช่อนชุ่ม
แทรกใบสวายอยู่ทุกพุ่ม
พุ่มละหลายหลายใบ
เฟ่งจิตพิณใจใบ
ใดพรุนมีรอยเพ็ลี่ย
เลือกเด็ดใบไม้เสีย
ออกจากใบไม้สวาย
หากใบสวายไปทุกใบ
ใบคงสวายไปทุกกลุ่ม
พุ่มคงสวายไปทุกพุ่ม
สวนคงชุ่มไปทั้งสวน
หมั่นเด็ดใบร้าย
รักษาใบดี
รอยยิ้มเจ้าจึงงามละนี้ แม่สวานน้อย^{๑๕}

^{๑๕} อ่างแก้ว, หน้า ๗๕.

กวีจึงใจใช้วลี ‘เพ่งจิตพิณใจใบ’ เพื่อให้สื่อความหมายว่าเป็นการพิจารณาธรรม คือ การมองหา ‘ใบร้าย’ ในพุ่มไม้นั้น เปรียบเหมือนการพิจารณาหากิเลสมลทินในจิต เมื่อสามารถมองเห็นและขจัดออกไปได้แล้วย่อมทำให้เกิดสุข

คำแนะนำของกวีที่จะให้สาวน้อยในสวนเพ่งจิตพิณใจใบ หมั่นเด็ดใบร้าย รักษาใบดี จึงเป็นคำที่มีนัยในเชิงพุทธปรัชญา คือการบำเพ็ญภาวนา การชำระจิตให้บริสุทธิ์ และรักษาจิตให้สงบสม่ำเสมอ ซึ่งการกระทำทั้งหมดนี้ เป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ในชีวิตปกติของทุกคน

การที่กวีเลือกตัวละครในบทกวีให้เป็นสาวน้อยในสวน เพื่อจงใจสื่อให้เห็นว่าแม้บุคคลผู้ครองเพศฆราวาสหรือเป็นเพศหญิง ก็สามารถปฏิบัติธรรมในชีวิตแห่งการครองเรือนได้อย่างปกติ

เราจะเห็นได้ว่า กวีพยายามสื่อสาระสำคัญคือ การเจริญสติสามารถทำให้กิจกรรมทั้งปวงเป็นกิจกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับการปฏิบัติธรรมเพื่อความสงบเย็นได้เพราะความสงบเย็นหรือความปิติสุขอันจะเกิดขึ้นได้นั้น ขึ้นอยู่กับการเจริญสติอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องไม่ว่าจะอยู่ในเวลาใดหรือประกอบกิจการใด

เมื่อชาวพุทธสามารถเจริญสติปฏิบัติธรรมอยู่ตลอดเวลา ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท เพราะการปฏิบัติธรรมด้วยการเจริญภาวนานี้ ถือว่าเป็นพุทธบูชาอันสูงสุด มีอานิสงส์เหนือกว่าบำเพ็ญกุศลด้วยอามิสบูชาทั้งหลาย

การสื่อพุทธธรรมเพื่อการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของกวีไทยสมัยใหม่ จึงนับเป็นความพยายามที่จะชักนำความคิด ชักนำให้เกิดการปฏิบัติบูชาอย่างจริงจังในหมู่ชาวพุทธ เพื่อสร้างกุศลสูงสุดอย่างกว้างขวางไพบุลย์ต่อตนเองและต่อสังคม

๔. พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่เป็นการสื่อประสบการณ์ของการปฏิบัติธรรม

กวีไทยร่วมสมัยจำนวนไม่น้อยได้พยายามสื่อประสบการณ์ของการปฏิบัติธรรมในรูปแบบของกวีนิพนธ์ ลักษณะดังกล่าวจะไม่ใคร่ปรากฏในวรรณคดีไทยโบราณซึ่งมักจะสื่อพุทธธรรมในรูปคำสอนมากกว่าอย่างอื่น ไม่ว่าจะเป็นคำสอนในแง่โลกียธรรมหรือโลกุตตรธรรม ดังนั้นกวีโบราณจึงไม่ได้มุ่งอธิบายประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรมของตนในฐานะปัจเจกบุคคล แต่มุ่งสื่อสารสำคัญของพุทธธรรม ให้เป็นการเจริญศรัทธาและเสริมสร้างคุณธรรมแก่สังคม

อย่างไรก็ตามในพระไตรปิฎกปรากฏมีคัมภีร์อุทาน เถระคาถา และเถรีคาถา อันมีลักษณะเป็นกวีนิพนธ์อันเกิดจากการเปล่งอุทานด้วยปิติแห่งการพิจารณาธรรมหรือการบรรลุธรรมคือ คัมภีร์อุทานเป็นพุทธวจนะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อทรงประสบเหตุการณ์

หรือพิจารณาธรรมอันสร้างปิติหรือแรงบันดาลใจอันประณีต ส่วนเถระคาถาและเถรีคาถาเป็น กวีนิพนธ์แห่งความปิติในขณะแห่งการบรรลุธรรมของพระเถระ และพระเถรีในพุทธศาสนา

การกล่าวอ้างถึงคัมภีร์ในพระไตรปิฎกนี้ ผู้วิจัยมิได้ประสงค์จะเปรียบเทียบความ สำคัญหรือความลึกซึ้งของกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่เหล่านี้กับคาถาหรือกวีนิพนธ์ในพระไตรปิฎก หากประสงค์จะแสดงให้เห็นว่า แม้ลักษณะการสื่อพุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่จะเป็น ลักษณะที่แตกต่างไปจากขนบวรรณคดีไทยโบราณ แต่ก็มีลักษณะร่วมกับกวีนิพนธ์สื่อ พุทธธรรมในพระไตรปิฎกซึ่งอาจจะนับเนื่องเข้าเป็นลักษณะสากลของวรรณคดีพุทธศาสนา ได้ด้วย โดยเฉพาะในวรรณคดีพุทธศาสนาฝ่ายมหายานอันมีความหลากหลาย มีสมณกวี หลายท่านที่รจนา กวีนิพนธ์สื่อประสบการณ์ธรรมะอันลึกซึ้งได้อย่างประณีตงดงามเชิงวรรณศิลป์ ปรากฏในกวีนิพนธ์จีน ญี่ปุ่น และทิเบต อันเป็นพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจำนวนมาก

กวีนิพนธ์ของกวีไทยสมัยใหม่ที่มุ่งสื่อพุทธธรรมผ่านประสบการณ์การปฏิบัติธรรมนั้น มีลักษณะเป็นการบอกเล่าประสบการณ์ของจิตที่เกิดขึ้นระหว่างการเจริญสติด้วยอานาปานสติ คือ การกำหนดลมหายใจ อันเป็นวิธีปฏิบัติอันนิยมแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธ

ในรวมกวีนิพนธ์ คนสอยดาว ของศักดิ์สิริ มีสมสืบ ปรากฏกวีนิพนธ์หลายบทที่มุ่ง เสนอการพิจารณาธรรมผ่านการปฏิบัติธรรมด้วยการกำหนดลมหายใจเข้าออกคือการเจริญ อานาปานสติ

ในบท ในความเคลื่อนไหว ศักดิ์สิริได้อธิบายการเจริญมรณานุสติ ในขณะแห่งการ กำหนดลมหายใจเข้าออก เพื่อเป็นการสื่อให้เห็นประโยชน์แท้จริงของการเจริญอานาปานสติว่า มิได้มุ่งเพียงเพื่อความสงบแห่งจิตเท่านั้น หากหมายรวมไปถึงการสร้างให้เกิดปัญญาผ่านทาง การบำเพ็ญสมาธิ

ในความเคลื่อนไหว

ใครตายไป เขายังอยู่
เมื่อเขาตายไป คุณก็ยังมีอยู่
เมื่อคุณตายไป คนอื่นก็ยังมีอยู่
เมื่อคนอื่นตายไป
คนอื่น คนอื่น ก็ยังมีอยู่
เมื่อใคร ใคร ตายไป
ความตายก็ยังคงอยู่
เราสูดความตายเข้าไป

เราถ่ายความตายออกมา
เข้าออก เข้าออก เข้าออก
เคลื่อนไหวอยู่ที่แผ่นทอง
ยุบพอง ยุบพอง ยุบพอง
ยังคงจิ่งหะเคลื่อนไหว
ไม่เกี่ยวกับคุณ เขา หรือใคร
ระหว่างที่มันเคลื่อนไหว
อะไรเคลื่อนไหวไปพร้อมบ้าง
และในบรรดาความเคลื่อนไหว
คุณมองอะไรได้ชัดบ้าง^{๑๕}

กวีจึงใช้ลีลาภาษาพูดในกวีนิพนธ์บทนี้เพื่อให้เป็นเสมือนการพูดคุยกับผู้อ่าน โดยตรง การใช้สรรพนาม คุณ เขา เรา เป็นการสร้างบรรยากาศของการสนทนาในชีวิตประจำวัน กวีใช้สรรพนาม ‘เรา’ ในวรรคสำคัญ ๒ วรรค คือ เราสุดความตายเข้าไป เราถ่ายความตายออกมา และตามด้วยการบรรยายอาการของการเจริญอานาปานสติ คือ เข้าออก เข้าออก เข้าออก และ ยุบพอง ยุบพอง ยุบพอง ซึ่งเป็นการผสมผสานความคิดของการเจริญมรณานุสติเข้ากับอาการแห่งการกำหนดลมหายใจเพื่อบำเพ็ญภาวนา

ปกติแล้วในความหมายทางโลก ลมหายใจเข้าออกเป็นเครื่องแสดงถึง ‘ชีวิต’ ที่ยังดำรงอยู่ แต่กวีจึงแสดงทัศนะของตนว่า สิ่งที่มีมนุษย์ทั่วไปเข้าใจว่าชีวิตนั้นก็คือขบวนการของความตาย อันดำเนินอยู่ตลอดเวลาเป็นปกติ โดยมนุษย์มิได้ตระหนักรู้

กวีใช้คำสำคัญว่า ‘ความเคลื่อนไหว’ ซึ่งเป็นคำใช้หมายถึง ลมหายใจเข้าออก การมีสติตามรับรู้ รวมไปถึงชีวิตและความตายที่ดำรงอยู่ร่วมกัน

กวีจับบทนี้ด้วยคำถามอันเป็นการสื่อให้คิดพิจารณาว่า ยามเมื่อเรามีสติบำเพ็ญภาวนานั้น เราได้ ‘เห็น’ ความจริงอะไรบ้างหรือไม่

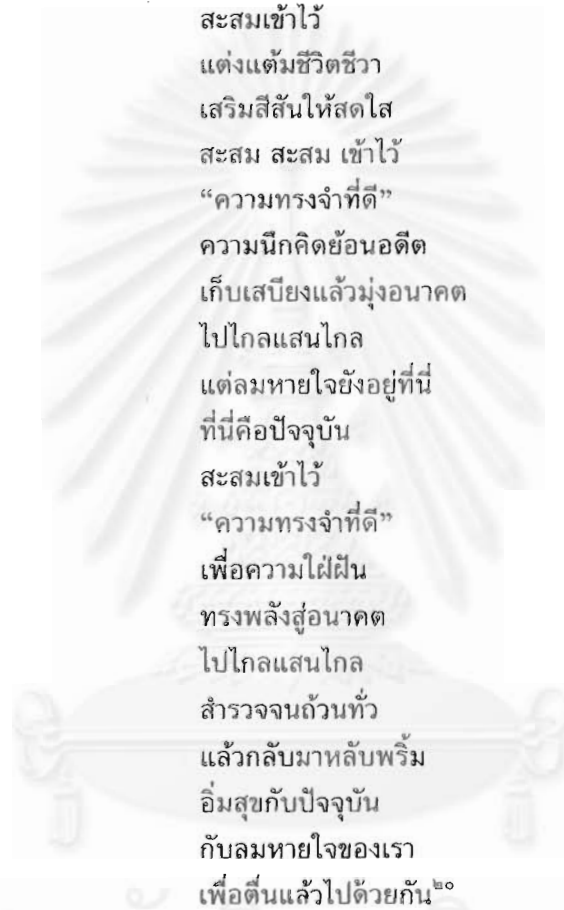
ตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา การบำเพ็ญภาวนาเป็นการสร้างปัญญาอันบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้น เพื่อเอื้อต่อการ ‘เห็นแจ้ง’ หรือ ‘มองอะไรได้ชัด’ ตามที่กวีใช้ในบทกวีนิพนธ์

การถ่ายทอดประสบการณ์การปฏิบัติธรรมที่กวีพยายามสื่อสารในกวีนิพนธ์บทนี้ จึงเป็นความพยายามที่จะสื่อสารพุทธธรรมอย่างทรงประสิทธิภาพด้วย

^{๑๕} ศักดิ์สิริ มีสมสืบ, คนสอยดาว (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๗๗-๗๘.

ในบท ความทรงจำที่ดี ศักดิ์สิริได้กล่าวถึงความสงบปัดอันเกิดจากการปฏิบัติธรรมว่าเป็นประดุจความทรงจำที่ดีที่จะเป็นพลังสร้างสรรค์ให้มนุษย์ดำรงอยู่ในโลกได้อย่างเป็นสุขและเป็นประโยชน์ เพราะความสงบปัดนั้นเป็นอาหารของจิตที่จะช่วยเอื้อต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์อย่างสงบยั่งยืน

ความทรงจำที่ดี



แม้กวีจะให้คุณค่าต่อ ‘ความทรงจำที่ดี’ ว่าเป็นเครื่องสร้างความน่าอภิรมย์ และความบรรเจิดแก่ชีวิต แต่กวีมิได้ส่งเสริมให้หลงติดอยู่ในสุขนั้น

^{๒๐} อ่างแล้ว, หน้า ๑๓๐-๑๓๑.

จะเห็นว่ากวีเน้นความเป็นปัจจุบันของจิตคือ แต่ลมหายใจยังอยู่ที่นี้ ที่นี้คือปัจจุบัน เพราะกวีมุ่งให้เห็นว่าการมีสติระลึกรู้ปัจจุบันเฉพาะหน้าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดต่อการบรรลุถึงความสุขอันสูงสุด

ดังนั้น แม้ความทรงจำที่ดี หรือความสงบปิติที่เราได้รับเป็นผลของการปฏิบัติธรรม ก็มีใช้จุดมุ่งหมายสูงสุด เพราะจุดมุ่งหมายสูงสุดนั้นคือ เพื่อตื่นแล้วไปด้วยกัน

คำว่า ‘ตื่น’ ในบริบทแห่งพุทธธรรมมีความหมายลึกซึ้งกว่าการไม่หลับ เพราะคำว่า พุทธะมักจะถูกแปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน คำว่า ‘ตื่น’ ในวรรณคดีท้ายของกวีนิพนธ์นี้จึงเปรียบเสมือนรู้แจ้ง รู้ชัด ไม่หลับอยู่ในอวิชชา และเมื่อดวงจิตตื่นจากอวิชชา มนุษย์ยอมก้าวข้ามพันสังสารวัฏไปสู่พระนิพพานได้ นั่นคือความหมายของคำว่า ‘ไปด้วยกัน’ คือ ไปสู่ความหลุดพ้นด้วยกัน

เราจะเห็นว่าในบทกวีที่สั้นและเรียบง่ายนี้ กวีได้สื่อสารอันสำคัญลึกซึ้งไว้เพื่อให้ผู้อ่านได้พิจารณาธรรมในระดับต่าง ๆ ด้วย

บางครั้งกวีก็จะมุ่งเน้นการถ่ายทอดประสบการณ์ปฏิบัติธรรมให้ผู้อ่านได้มีส่วนร่วมในความสงบปิติและในอนิจจังแห่งความสงบปิติของการปฏิบัติธรรม ในบท รำไร ของชมจันทร์ มีบทพรรณนาประสบการณ์และอารมณ์แห่งการปฏิบัติธรรมด้วยลีลาภาษาเรียบง่ายงดงาม

รำไร

เรื่องเรื่องรำไร

วิบไหววิบวิบ

หลับตากะพริบ

วิบวิบวิบหาย

ลืมตาอีกครั้ง

แสงยังกำจาย

หลับต้ายิ้มพราย

แสงลับดับพลัน

เทียนใดไครหนอ

มาต่อสายฝัน

วิบวิบอยู่นั้น

เดี๋ยวพลันลับแรม

เดี๋ยวใจเดี่ยวเทียน

วนเวียนแต่งแต้ม
วুবดับวับแวม
แล้วพลันสว่างตา
เรื่องเรื่องรำไร
เหมือนใจมายา
วুবวับลับลา
สว่างโพล่งทันใด
เทียนใดใครหนอ
มาต่อสายใย
วুবวับกับใจ
สว่างโพล่งกับตา^{๒๑}

กวีใช้การเล่นคำ และสัทพจน์สร้างภาพและบรรยากาศแห่งความรู้สึกและการรับรู้ในระหว่างการปฏิบัติธรรมให้ผู้อ่านรับรู้ถึงอาการสั่นไหวของจิต ความสว่างและความมืดอันดูประจักษ์เกิดจากแสงเทียนที่ต้องลม

กวีอธิบายความวับไหววิบวิบ และเรื่องเรื่องรำไร นี้ว่าเหมือน ‘ใจมายา’ คือ ความเป็นอนิจจังของความสงบ ความสุข ปิติ หรือความรับรู้ของจิตขณะที่บำเพ็ญพิจารณาจิต

การใช้สัทพจน์อย่างเรียบง่ายนี้ช่วยเสริมให้เห็นความรวดเร็วฉับไวของการปรุงแต่งของจิตที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และเมื่อยังไม่สงบก็ไม่อาจหยุดนิ่งได้ จึงเปรียบประจักษ์ใจมายาที่แปรปรวนเปลี่ยนแปลง สั่นไหวตลอดเวลา

การรับรู้ธรรมชาติของจิตนี้เป็นผลจากการเพ่งพิจารณาจิตด้วยการบำเพ็ญภาวนา ดังนั้นการที่กวีพยายามถ่ายทอดประสบการณ์จากการบำเพ็ญภาวนาทางจิตในรูปของกวีนิพนธ์นี้จึงอาจนับเป็นการสื่อสารพุทธธรรมที่ให้ทั้งประสบการณ์ทางอ้อมของการปฏิบัติธรรมและให้ทั้งข้อธรรมแก่ผู้อ่าน

จากการวิเคราะห์ในบทนี้ จะเห็นได้ว่าการดำรงอยู่ของพุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ มีลักษณะอันหลากหลายน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เป็นการสะท้อนให้เห็นความจริงว่าพุทธธรรมยังคงเป็นอิทธิพลอันสำคัญต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยแม้ในปัจจุบัน

แม้การดำรงอยู่ของพุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากขนบวรรณคดีโบราณ แต่การเปลี่ยนแปลงไปนี้ เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งจะเห็นได้ว่าเป็นการ

^{๒๑} ชมจันทร์, อรุณในราตรี (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คมบาง, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕-๔๖.

ขยายขอบเขตและมิติของการสื่อพุทธธรรมสู่ผู้อ่าน เพราะกวีสมัยใหม่จะสื่อพุทธธรรมที่มีมิติ กว้างขวางขึ้น คือ มีการแสดงทัศนะของกวี มีการตีความ ในฐานะเป็นปัจเจกบุคคลผู้เป็นชาว พุทธ มีการอธิบายความทั้งแง่ของปรัชญาและศาสนา มีการชี้นำทางความคิดในแง่การพิจารณา ธรรม และการถ่ายทอดประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรม

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับกรสื่อพุทธธรรมในชนบวรณคดีโบราณของไทย ซึ่งมัก จะเป็นเรื่องการสอนจริยธรรมและกฎแห่งกรรมแล้ว ดูเหมือนว่ากวีร่วมสมัยมีพยายามมาก ยิ่งขึ้นที่จะสื่อพุทธธรรมให้ลุ่มลึกกว้างขวาง และทรงประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นโดยพยายามสื่อกับ ผู้อ่านให้ชัดเจนเรียบง่ายแต่ยังคงความลึกซึ้งงดงามในเชิงวรรณศิลป์

แลดอกบัวยังแฉ่มบานในป่าหิน

การดำรงอยู่ของพุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่จึงมีลักษณะที่กว้างขวาง ลุ่มลึก มากกว่าที่เคยปรากฏในวรรณคดีไทยโบราณซึ่งเน้นเรื่องการสอนจริยธรรมผ่านการสอนเรื่อง กฎแห่งกรรมเป็นหลัก การกล่าวเช่นนี้มีได้หมายความว่าพุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ เปลี่ยนแปลงไปจากในวรรณคดีไทยโบราณ เพราะพุทธธรรมเป็นสิ่งสากลและไม่ขึ้นกับกาลเวลา หากกวีสมัยใหม่ดูเหมือนจะได้พยายามสื่อพุทธธรรมให้ลึกซึ้งกว้างขวางยิ่งขึ้น โดยได้ทำให้ พุทธธรรมเป็นคำสอนที่เป็นสากลและอาจจะโดยตรงหรือโดยอ้อม ได้ทำให้พุทธธรรมในกวี นิพนธ์ไทยสมัยใหม่กลับเข้าไปสู่ชนบแห่งวรรณคดีพุทธศาสนา ซึ่งมีการตีความการอธิบาย ขยายความ การสร้างปริศนาธรรม และการสื่อประสบการณ์แห่งการปฏิบัติธรรม

กวีร่วมสมัยแม้จะมีได้ดำรงสถานภาพแห่งความเป็นบรรพชิต มิได้เป็นสมณกวี ตามชนบแห่งพุทธธรรมในบางนิกาย แต่ก็ได้พยายามทำหน้าที่ของการชี้นำทางความคิดอย่าง แจ่มชัดงดงามและทรงประสิทธิภาพ กวีเหล่านี้พยายามแสดงให้เห็นชัดเจนว่า การน้อมนำเอา อุดมคติสูงสุดแห่งพุทธธรรม คือการบรรลุนิพพาน มาเป็นอุดมคติสูงสุดของชีวิต ย่อมทำให้ ชีวิตดำรงอยู่อย่างมีปิติสงบเย็น และเป็นประโยชน์อันไพบุลย์

ความเชื่อมั่นในอุดมคติแห่งพระนิพพานนี้ทำให้มนุษย์มีความหวังที่จะพัฒนาจิต พัฒนาตน และพัฒนาสังคม ให้ก้าวข้ามพ้นจากทุกข์ด้วยปัญญาโดยปราศจากการใช้กำลัง และความขัดแย้งรุนแรงอันเป็นผลจากสังคัมวัตถุนิยมของโลกสมัยใหม่

กวีร่วมสมัยได้ใช้ลีลาวรรณศิลป์ที่หลากหลาย ทั้งที่มีลักษณะสืบทอดจากชนบโบราณ และที่พยายามสร้างสรรค์ให้เรียบง่าย มาเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการสื่อพุทธธรรมแก่ผู้ อ่านโดยมิจำเป็นต้องเป็นการเผยแพร่ธรรมะเพื่ออันสงสอันยิ่งใหญ่ตามความเชื่อเดิมแต่ ประการเดียว การเผยแพร่ธรรมะในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่เป็นการเสนอทางออกและเสนอทาง เลือกให้แก่สังคัมในลักษณะสากล เพื่อให้เห็นแสงสว่างแห่งปัญญาของการแก้ปัญหาให้

มนุษยชาติทั้งในแง่ปัจเจกบุคคล และส่วนรวม การมองโลกและชีวิตผ่านกรอบความคิด พุทธธรรมที่ทวีพยายามเสนอผ่านกวีนิพนธ์อันงดงามนี้ เป็นการพยายามสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้อ่านได้พิจารณาด้วยตนเอง และน้อมนำมาเป็นวิธีการของการแก้ปัญหา หรือหลีกเลี่ยงป้องกันปัญหาอันดูจะเพิ่มพูนมากขึ้นในสังคมแห่งมนุษยชาติ เมื่อมองจากนัยนี้ พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่จึงเป็นพลังสร้างสรรค์อันมีลักษณะสากลที่ช่วยเชิดชูให้กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ยังทรงคุณค่าและทำหน้าที่ในการเป็นพลัง สร้างสรรค์สังคมอย่างยั่งยืนไปบุลย์

บรรณานุกรม

- ชมจันทร์. อรุณในราตรี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คมบาง, ๒๕๕๑.
เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. ชักม้าชมเมือง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์การเวก, ๒๕๒๐.
..... เพลงขลุ่ยผิว. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๓๕.
พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๒๐ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๒ อังคุตตรนิกาย เอก-ทุก-ติกนิบาต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๑๔.
พระราชวรมณี (ประยูรธ ปยุตโต). พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
พุทธทาสภิกขุ. หัวข้อธรรมในคำกลอน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.
ศักดิ์สิริ มีสมสืบ. คนสอยดาว. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๔.
..... มือนั้นสีขาว. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ยามหนังสือ, ๒๕๓๑.
สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ และศูนย์ภาษาและวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
อังคาร กัลยาณพงศ์. บางกอกแก้วกำสรวล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔.
..... นำนำภูกระดึง. พิมพ์ครั้งที่ ๓ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔.